

názoru je zkoumání konkrétní reality, faktů, nikoli přezkoumání všech známých teorií či aprioristické spekulace o tom, co je světový názor. Otázku vymezení pojmu světový názor chápe především jako vymezení předmětu zkoumání, pracovní hypotézy. Staví a analyzuje klíčové otázky osobnostního a světonázorového profilu člověka jako východisko pro vymezení předmětu. Metoda adekvátní výzkumu světonázorové orientace musí vycházet ze studia faktů subjektivního a objektivního světa, tzn. z jednoty myšlení a jednání lidí, vědomí a bytí, teorie a praxe. Základním ukazatelem posouzení světového názoru člověka není jeho vlastní mínění, vlastní sebezařazení, ale jeho společensky podmíněné činy.

Spjatost subjektivní a objektivní stránky poznávacího procesu znamená pro poznání světonázorové orientace člověka řešení problematiky hodnot, hodnocení, přesněji řečeno otázky vztahu člověka a jeho společenského prostředí, vztahu podmínek existence osobnosti a jejího rozvoje, vztahu objektivní podmíněnosti a svobodné aktivity subjektu, otázky hybných sil a jednání lidí.

Druhá kapitola, nazvaná *Světový názor a hodnoty*, analyzuje hodnoty, potřeby a zájmy jako společensky podmíněné kategorie. Autor poukazuje na subjekt-objektový vztah existence hodnot, podmíněný kritériem potřeby a zájmů člověka a společnosti. Další část kapitoly je věnována specifické otázce hodnot socialismu a socialistického člověka — kolektivismu, vztahu demokracie a svobody, socialistického vztahu k práci apod.

Nosnou částí práce je podle našeho názoru třetí kapitola s názvem *Typologie světového názoru*. Ve zkratce zachycuje vývoj světového názoru jako odrazu určitého způsobu života tří základních dějinných období: mytologie v prvobytně pospolné společnosti, idealistického a náboženského světového názoru v třídní společnosti a vědeckého světového názoru ve společnosti komunistické. Autor zároveň upozorňuje na hypotetický charakter tohoto tvrzení, které není podloženo induktivně zjištěnými kritérii. Marxisticko-leninský světový názor není dosud v plném rozsahu duchovní kvintesencí naší současné společnosti, ale zatím spíše programem komunistické strany, jeho masové osvojování a působení teprve začíná. Přesto empirické výzkumy světového názoru ukazují značně vysoké procento respondentů, kteří si osvojili vědecký světový názor.

Při vymezování typů světonázorové orientace vychází autor z dříve nastíněného požadavku konkrétně historické analýzy určité společnosti. Za typologii adekvátní našim potřebám považuje tu, která je schopn avyjadřit podstatu duchovního odrazu soudobého historického zápasu mezi silami kapitalistické minulosti a socialistické budoucnosti lidstva, jak probíhá ve vědomí lidí soudobého Československa. V tomto smyslu diferencuje dva základní typy: *marxisticko-leninský světový názor a skupinu nemarxistických světonázorových tendencí, tvořenou náboženským světovým názorem, utilitarismem, liberalismem a apolitičností*. Marxisticko-leninský světový názor vyjadřuje hodnotovou soustavu lidí, kteří chtějí uchovat a rozvíjet socialismus. Jejich přesvědčení je založeno na vědeckém poznání světa, člověka, jeho potřeb a zájmů, projevuje se aktivitami, které rozvoj socialismu podporují. Náboženské vědomí člověka je reprezentováno vírou v boha a Desatero jako základ mravní výchovy, v nesmrtnost duše a pocitem sounáležitosti člověka s vírou. Buržoazní liberalismus proniká do vědomí našich lidí jako určitá tendence k abstraktnímu pojetí svobody, netřídně pojaté tolerance k nepřátelským názorům, sympatií k reformismu, pacifismu, individualismu, egoismu, bezzásadově přizpůsobivosti. Utilitarismus je buržoazní etická a světonázorová koncepce, která se snaží vysvětlit jednání lidí z přirozené motivace, z užitečnosti věcí, procesů, idejí pro člověka. Jeho filozofickým základem se stal pragmatismus. Konečné tendence k apolitičnosti je vymezena jako nezájem člověka o politický život a účast na veřejném i politickém životě, jako únik od řešení ožehavých politických otázek, nezájem o politické vzdělání, o znalost marxismu. Ideově souvisí s filozofií pozitivismu a technokratismu.

Mužikova typologie pokrývá základní tendence a trendy ovlivňující vědomí a způsob života našeho současného člověka. Autorovi se podařilo překonat omezenost abstraktně pojatých typů světového názoru, vymezených v rámci světonázorové teorie, typů odpovídajících svým obsahem pojetí světového názoru jako teorie zachycující pouze obecné zákonitosti historické etapy vývoje společnosti, třídy, sociální skupiny apod. V praktickém využití je Mužikův přístup přínosem pro překonání pouhé deklarace základních metodologických principů zkoumání společenských jevů.

Problematickou svobody jako téžištem, hlavním předmětem vědeckého světového názoru se zabývá autor v kapitole nazvané *Otázka svobody a světový názor*. Úvod je věnován kritice subjektivistického pojetí svobody v dějinách společenského vědomí, liberalismu, individualismu a toleranci. Dále je analyzována marxisticko-leninská koncepce svobody vycházející z poznání reálného společenského postavení člověka a praxe, kde subjekt je chápán jako reálný společenský útvar, který svými pozná-

vacími, volnými a fyzickými silami ovládá a přeměňuje objekt (část objektivního světa, prostředí, které působí na subjekt), je jím poznávána a přetvářena. Reálným řešením vztahu subjektu a objektu je praxe. Na základě marxistického pojetí svobody analyzuje autor motivaci jednání individua. Řešena je rovněž otázka svobody individua a společenského vývoje, uvědomělosti a živelnosti, odlišení vědomí a uvědomělosti, pravdy a praxe. V závěru autor nastiňuje strukturu problematiky svobody jako ústřední otázky vědeckého světového názoru formulováním několika tezí: 1. Svoboda vyjadřuje objektivní postavení subjektu ve světě, zvláště ve společenských vztazích. 2. Obsah svobodného jednání je určen objektivní potřebou a zájmy subjektu konkrétně společensky podmíněných. 3. Svobodu nelze ztotožňovat pouze se souhrnem vnějších podmínek svobodného jednání mimo jednotu subjektu a objektu, bez vztahu k vlastní aktivitě subjektu. 4. Základem boje za svobodu jednotlivce je historický proces osvobodování lidstva ve vztahu k živelným silám přírody a společnosti. 5. V podmínkách třídní společnosti se proces osvobodování společnosti realizuje zejména jako třídní boj o společenský obsah a podíl na dosaženém stupni svobody.

Ústředním motivem celé Mužíkovy práce je požadavek respektování reálných podmínek života a existence lidí, vyplývající ze základní teze marxisticko-leninské filozofie o podmíněnosti společenského bytí a společenského vědomí. Výjimku netvoří ani závěrečná kapitola, nazvaná *Formování vědeckého světového názoru*, v níž jsou mimo jiné rozpracovány principy utváření vědeckého světového názoru. Závislost vědomí lidí na jejich bytí vymezuje autor jako základní princip formování vědeckého světového názoru. Obecný princip dále konkretizuje: 1. Pro duševní život a jednání lidí je určující prostředí. Při zkoumání a využívání zákonitostí formativního vztahu prostředí vůči subjektu je tedy nutno vyjít ze studia zákonů společenského vývoje. 2. Konkrétní prostředí a role v něm si vynucují určitý obsah aktivity, reálnou účast lidí na procesu společenské reprodukce, která podmiňuje vznik životních zkušeností nutných pro výchovu k vědeckému světovému názoru. 3. Základní obsah vědomí si lidé neosvojují vlastním kritickým uvažováním podle principů vědeckého poznání, ale přijímají je od dětství ze svého sociálního prostředí na základě víry v pravdivost získaných informací. 4. Nelze plně docenit význam racionálního poznání.

Teoreticko-metodologická východiska aplikuje autor v závěrečné části práce na problém světónázorové výchovy.

Monografie J. Mužíka je prací svým obsahem značně rozsáhlou. Její obecná teoretická část shrnuje základní poznatky světónázorové problematiky. Hlavní přínos a význam spočívá v překonání pouhého teoretického přístupu k problému a jeho rozpracování v rovině metodologické. Analýza a diferenciacie nové typologie znamená pro empirický výzkum světónázorové orientace podstatnou změnu v přístupu k problému. V prvé řadě proto, že Mužík při vymezování jednotlivých typů důsledně respektuje základní metodologický princip zkoumání jevů sociální reality — *konkrétně historický přístup k problému*. Analýzou naší současné společnosti, základních tendencí a trendů, které ovlivňují vědomí dnešního člověka, překonal při konstrukci typů v metodice výzkumů dosud obcházený dualismus světového názoru jako teorie a běžné každodenní zkušenosti, která reguluje chování a jednání lidí. Mužík označuje typy světového názoru vymezované ve světónázorové teorii jako abstrakce, zachycující pouze základní zákonitosti a tendence společenských skupin, tříd či historického období. Užití takové typologie pro výzkum světónázorové orientace znamená porušení validity a pravdivosti získaných poznatků. Přesto, jak ukazuje dlouhodobá praxe, se s takto vymezenými typy, které nerespektují specifiku současné společnosti, při výzkumech běžně pracuje. (Nejčastěji jsou užívány škály náboženský světový názor — vědecký světový názor, věřící — ateisté.) Při zařazování respondentů k jednotlivým typům jsou získány údaje o procentech nábožensky věřících a ateistů. Taková typologie však neodpovídá pojetí světového názoru jako formy odrazu sociální reality ve vědomí člověka. Ve skutečnosti dochází k záměně typologie religiozity a světónázorové orientace. Mužíkova typologie, respektující uvedené požadavky, překonává omezenost dimenze náboženství — ateismus a vedle náboženství specifikuje další nemarxisticky orientované světónázorové tendence.

Rozpracování marxisticko-leninské filozofie jako teoretického východiska vědeckého světového názoru, ale především dovedení teoretického výkladu až do roviny praktického formování světónázorového profilu člověka řadí monografii J. Mužíka mezi práce, jejichž obsah je zaměřen především na řešení současné společenskovo-výzkumné praxe a jejích aktuálních otázek.

Hana Měchurová

Vedle práce Miroslava Soukupa *Strategie rozvoje zemské civilizace* se v naší odborné literatuře v rámci mezinárodní edice socialistických zemí *Lidstvo na prahu XXI. století* objevilo další významné dílo z oblasti globalistiky, vědní disciplíny, která se konstituovala teprve nedávno a jejíž název vznikl v Sovětském svazu. J. Sedlák pro tento obor používá název globalistika, M. Soukup „globologie“. Soukupovo a Sedlákovu pojetí se však neliší jen názvem, i když přístupy obou autorů mají některé styčné body. Oba považují za hlavní globální problém bezvýhradně otázky války a míru a oba věnují velkou pozornost významu mezinárodního mírového hnutí. Termojaderná válka by totiž mohla způsobit zánik veškerého života na Zemi. Zatímco však Soukupův časový horizont se pohybuje zhruba od pravděpodobného vzniku naší galaxie do jejího možného zániku, jeho prostorový horizont zhruba od mikročástic až po naši Metagalaxii, J. Sedlák se soustřeďuje především na nejbližší budoucnost.

J. Sedlák nechápe marxistickou globalistiku pouze jako studium určitých objektivních procesů, nezávislých na vůli národů, tříd a sociálních skupin, ale rovněž jako návod k praktickému jednání, tedy i jako součást teorie vnitřní a zahraniční politiky orientující se na řešení globálních problémů z třídních pozic světového socialismu. Důsledně třídní přístup, který je charakteristický pro celou práci, přispívá k odhalení společenské podstaty globálních problémů. Pochopení dialektiky současné epochy není možné bez proniknutí k podstatě globálních procesů a problémů.

Celá práce je rozdělena do šesti kapitol. První část se zabývá především *předmětem marxisticko-leninské globalistiky*. Druhá kapitola se soustřeďuje na *otázky mezinárodního třídního boje*. Třetí část je zaměřena na *problematiku životního prostředí*, zejména z hlediska vztahu ekologie a ekonomie. Čtvrtá kapitola reaguje na *otázky tzv. surovinové a energetické krize ve světě*. Pátá kapitola je věnována zejména *vztahům rozvojových zemí k zemím hospodářsky vyspělým* se zvláštním zřetelem na nejožehavější problémy zemí Asie, Afriky a Latinské Ameriky, jakými jsou například problémy spojené s rychlým populačním růstem v této oblasti světa. Konečně poslední kapitola upozorňuje na *problémy militarizace, horečného zbrojení a ozbrojených konfliktů*. Poměrně značnou pozornost věnuje autor kritice některých myšlenek a koncepcí řady buržoazních globálních projektů, hlavně projektů známého Římského klubu. Zde je třeba ocenit skutečnost, že autor tyto projekty jednoznačně neodmítá se vším všudy, nýbrž se snaží ukázat, v čem tkví jejich racionální jádro a význam.

Sedlákovu práci je určena pro široký okruh čtenářů, a proto autor na mnoha místech, možná i úmyslně, ustupuje od striktně vědeckého přístupu ke zkoumané problematice. Některé pasáže mají výrazně publicistický charakter a někdy jsou i emocionálně podbarveny. Kniha obsahuje mnoho myšlenek a názorů, s nimiž lze polemizovat, což je u práce s touto tematikou pochopitelné a lze to dokonce uvítat. Určitým nedostatkem je nepříliš jasné vymezení některých základních pojmů. Velmi mlhavé je například autorovo rozlišování mezi globálními procesy a problémy. Domnívám se, že globální problémy jsou způsobeny disharmonickým vývojem globálních procesů a žádný globální proces sám o sobě nepředstavuje problém. Například rychlý populační růst způsobuje vážné problémy jen pokud je dán do souvislosti s omezeností přírodních a ekonomických zdrojů, která je ovšem dána především společenskými podmínkami. V práci dále není přesně vymezeno místo globálního modelování v rámci globalistiky. Někdy se pak těžko rozlišuje, které otázky spadají do sféry globálního modelování a které musí být řešeny spíše v rámci celé globalistiky, resp. teorie globálních procesů.

Recenzovaná práce reaguje na naléhavou společenskou objednávku a v tom tkví její aktuálnost. Autor ji obohatil rozsáhlou faktografií a tabulkami, které blíže dokumentují jeho přístupy a závěry. Předcházející praxe autora umožnila velice zasvěcený a podrobný výklad v oblasti mezinárodních vztahů, ať už jde o otázky vojenskopolitické, mezinárodněprávní či širší souvislosti světového obchodu, dále o vztahy SSSR a USA a vztahy Východ-Západ vůbec. Zvláštní pozornost věnuje autor boji za mír ve světovém měřítku a činnosti různých mezinárodních organizací, které se na tomto boji podílejí. Za vážné zamyšlení stojí upozornění na význam celoplanetárního citění ve vztahu k hroživým globálním problémům.

Sedlákovu knihu je určitou výzvou k neodkladnému řešení závažných globálních problémů a na konkrétních faktech podrobněji ukazuje různé stránky těchto problémů. Je v ní tedy propojen informativní a varovný aspekt. V tom tkví hlavní